

Mindaugas Pocius

VKP(b) CK Lietuvos biuro vaidmuo slopinant partizaninį pasipriešinimą (1944 m. lapkritis–1947 m. kovas)*

MASKVOS EMISARŲ VAIDMENS SILPNĖJIMAS

VKP(b) CK Organizacinio biuro (toliau – Organizacinis biuras) nutarimu 1946 m. kovo 27 d. M. Suslovas buvo atleistas iš VKP(b) CK Lietuvos biuro (toliau – Lietuvos biuras) pirmininko pareigų ir paskirtas Organizacinio biuro nariu, o 1947 m. – VKP(b) CK sekretoriumi. Vilniaus geležinkelio stotyje jį išlydėjo A. Sniečkus, M. Gedvilas, kiti oficialūs asmenys. Komunistinės nomenklatūros sluoksniuose sklido kalbos, kad J. Stalinas asketišką, griežtą (žiaurų) ir išmananti marksistinę-lenininę ideologiją M. Suslovą laikė vienu iš svarbiausių pretendentių į savo įpėdinius – VKP(b) CK generalinio sekretoriaus postą. M. Suslovas niekada neatsisakė stalininių pažiūrų. Vėliau, Nikitos Chruščiovo valdymo metais, pokalbyje su rašytoju Vasilijumi Grossmanu (1905–1964), stipriai kritikavusiu stalinizmą, M. Suslovas sakė: „Mes atskleidėme klaidas, padarytas Stalino kulto metais, bet niekad nesmerksime Stalino už tai, kad jis kovojo su partijos ir valstybės priešais. Mes smerkiame jį už tai, kad mušė savus.“¹ Tačiau už darbą Lietuvoje

M. Suslovas nebuvo apdovanotas jokia aukštu SSRS apdovanojimu (1940 m. jis pelnė apdovanojimą už žemės ūkio pasiekimus Stavropolio krašte, o 1952 m. apdovanotas 50-mečio proga už nuopelnus valstybei). Tik nuo 1962 m. pasipylė aukščiausio lygio SSRS ordinai ir medaliai. Odiozinį M. Suslovo vaidmenį įvertino netgi jo kolegos SSKP CK Politinio biuro nariai, kurie 1987 m. rugsėjo 28 d. sudarė specialiąją komisiją papildomai ištirti masines 1930–1953 m. represijas Sovietų Sąjungoje. Komisija nustatė, kad M. Suslovas buvo ne tik represijų dalyvis, bet ir iniciatorius. Kaip VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas jis buvo atsakingas už represijas ir „neteisėtą didelės gyventojų grupės iškeldinimą iš Pabaltijo“. Įdomu, kad į šią komisiją įėjo daugelis kietosios linijos ir būsimo GKČP (rus. *Gosudarstvennyj komitet po črezvyčajinomu položeniju v SSSR – SSRS* valstybinis ypatingosios padėties komitetas), organizavusio 1991 m. rugpjūčio 19–21 d. pučą, narių: Vladimiras Kriučkovas, Anatolijus Lukjanovas, V. Boldinas, Borisas Pugo, Viktoras Čebrikovas, taip pat demokratams Aleksandras Jakovlevas, Vadimas Medvedevas ir kt.²

* Pabaiga; straipsnio pradžia žr. *Genocidas ir rezistencija*, 2017, Nr. 1 (42), p. 25–42. (Red.)

Po M. Suslovo Lietuvos biuro pirmininku buvo paskirtas Vladimiras Ščerbakovas, buvęs SSKP CK Kadru valdybos Partinių kadru skyriaus vedėjas*. Lietuvos biurui jis vadovavo iki 1947 m. kovo 21 d., kai Organizacinio biuro nutarimu buvo panaikinti visi trys VKP(b) CK Pabaltijo respublikų biurai. V. Ščerbakovas pasižymėjo autoritariniu valdymo stiliumi, buvo grubus su pavaldiniais, stokojo inteligencijos, nevertino vietos komunistų (vadovų lietuvių), vykdydamas kadru valymą ir įdarbindamas rusakalbius sovietino valstybines ir partines institucijas, dėl ko buvo surusintas valstybės aparatas. Kitaip nei „inteligentiškas“ ir „kuklus“ M. Suslovas, V. Ščerbakovas turėjo diktatoriaus polinkių, buvo ambicingas garbėtroška, visur ir visada vaidino lyderio vaidmenį. Jausdamasis svarbiausiu Maskvos vietininku Lietuvoje, neretai elgėsi įžūliai, kaip savo valdų šeimininkas. Tai kėlė vietos komunistų nepasitenkinimą, nes V. Ščerbakovas ignoravo ne tik jų, bet ir LKP(b) CK bei LSSR vyriausybės aprobuotus nutarimus, savavališkai juos vertindamas, priimdavo priešingus sprendimus. Jausdamasis Lietuvos šeimininku, V. Ščerbakovas visur ieškojo „liaudies priešų“, „nacionalistų“, menkino lietuvių inteligentiją ir tautinę kultūrą, buvo vienas iš svarbiausių atvykėlių rusakalbių gynėjų³.

Lietuvos politinės valdžios struktūrose 1946 m. įvyko svarbių, iš pirmo žvilgsnio nepastebimų pokyčių. Dėl nelabai vykusio V. Ščerbakovo politinio vaidmens VKP(b) CK Lietuvos biuras, atliekantis VKP(b) CK

ir SSRS Ministrų Tarybos išleistų įstatymų ir nutarimų vykdymo kontrolę, pamažu ėmė netekti turėtos politinės įtakos. Tiksliau, prasidėjęs politinės valdžios persiskirstymo procesas siaurino Lietuvos biuro veiklos ribas. SSRS politinės sistemos pavyzdžiu Lietuvoje pradėjo formuotis atitinkama partinių ir represinių struktūrų tarpusavio santykių visuma. Ideologinius, agitacijos ir propagandos, ūkinius, socialinius, kultūros politikos klausimus, kaip ir anksčiau, sprendė VKP(b) CK Lietuvos biuras, LKP(b) CK ir LSSR Ministrų Taryba, o karinius-represinius, visuomenės kontrolės – LSSR MVD ir LSSR MGB. Išvažiavus M. Suslovui represinės struktūros Lietuvoje iš esmės tapo LKP(b) CK nekontroliuojamos. SSRS NKVD ir NKGB įgaliotinis Lietuvos SSR gen. ltn. I. Tkačenka, LSSR MVD ir MGB vadovai klausė tik Maskvos Lubiankoje sėdinčių ministrų ir jų pavaduotojų (L. Berijos, V. Abakumovo, V. Merkulovo, I. Serovo, I. Kruglovo, A. Apolonovo, V. Černyšovo ir kt.). Reali fizinė ginkluota jėga iš esmės susitelkė I. Tkačenkos, LSSR valstybės saugumo ministro D. Jefimovo ir LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno rankose. Žinoma, formaliai represinių struktūrų vadovai buvo pavaldūs Lietuvos biurui, LKP(b) CK biurui ir LSSR MT, bet praktiškai jie vis labiau slydo iš partinės kontrolės. Lietuvos biurui vadovaujant M. Suslovui to nebuvo – jis gebėjo NKVD ir NKGB struktūras pajungti savo valiai. Matyt, tokį galios pasiskirstymą lėmė neturinti Kremliuje įtakos V. Ščerbakovo figūra. Tai buvo pilkas subiuokratėjęs partinis

* Vladimiras Ščerbakovas (1909–1985) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas, ekonomikos mokslų kandidatas, profesorius (1935). Gimė Ukrainoje, 1932 m. baigė Charkovo inžinerinį ekonomikos institutą, 1939 m. įstojo į VKP(b). VKP(b) CK Kadru valdybos atsakingasis organizatorius, VKP(b) CK Kadru valdybos Partinių kadru skyriaus vedėjas pavaduotojas, vedėjas (1943–1946), VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas (1946–1947), VKP(b) Kaliningrado srities komiteto pirmasis sekretorius (1947–1951), SSRS kinematografijos ministro pavaduotojas (1951–1953).

funkcionierius. Sprendžiant iš atsiminimų, jo nelabai mėgo net rusakalbiai vadovaujantys nomenklatūrininkai. Kartais, sukvietęs LKP(b) CK biuro narius, skaitydavo jiems paskaitas iš „Trumpo VKP(b) istorijos kurso“⁴. L. Berijai labai artimas I. Tkačenka pradėjo nepaisyti V. Ščerbakovo. Šis galių nesuderinamumas greitai virto užmaskuotu V. Ščerbakovo ir I. Tkačenkos konfliktu. Negana to, artėjo A. Sniečkiaus ir LKP(b) CK antrojo sekretoriaus Aleksandro Isačenkos nekokių santykių atomazga.

1946 m. vasaros pabaigoje iš pareigų netikėtai buvo atleisti du aukšti partijos veikėjai. 1946 m. rugpjūčio mėn. LKP(b) CK antrasis sekretorius A. Isačenka bandė iš Lietuvos savo šeimai geležinkeliu išvežti po respublikinės žemės ūkio parodos likusių deficitinių maisto produktų ir iš Vokietijos gautų baldų. Tai sužinojęs, A. Sniečkus, nepasitaręs su V. Ščerbakovu, apie komunisto vardo diskreditavimą pranešė VKP(b) CK. A. Isačenkos karjera žlugo – jis buvo atšauktas į Maskvą. Neturėdamas kitos išeities, tam pritarė ir V. Ščerbakovas. Vietoj atleisto A. Isačenkos 1946 m. rugpjūčio mėn. LKP(b) CK antruoju sekretoriumi Kremlius paskyrė buvusį VKP(b) CK įgaliotinį Azerbaidžano SSR Aleksandrą Trofimovą*. VKP(b) CK Kadru valdybos inspektorius P. Jakovlevas savo vadovybei rašė, kad svarstant LKP(b) CK biure klausimus A. Trofimovas dažniausiai tyli, „savo nuomonę šiek tiek priderina prie Lietuvos KP(b) CK pirmojo sekretoriaus nuomonės“ ir „labai retai informuoja VKP(b) CK apie padėtį respublikoje“⁵. Šis LKP(b) CK antrasis sekretorius buvo daug

santūresnis už A. Isačenką, geriau sutarė su A. Sniečkumi. Matyt, A. Isačenkos istorija buvo pamokanti – su pirmuoju sekretoriumi reikia elgtis atsargiai. VKP(b) CK Kadru valdybos sektoriaus vedėjas K. Romanovičius ataskaitoje vadovybei rašė, kad bendraudamas su A. Trofimovu A. Sniečkus išlaiko distanciją, su juo nesitaria ir „vienas kito nekritikuoja“⁶. Nėra liudijimų, kokie buvo LKP(b) CK antrojo sekretoriaus ir V. Ščerbakovo santykiai, bet, sprendžiant iš nuosaikesnio A. Trofimovo charakterio, ne tokio impulsyvaus temperamento ir partinės karjeros ambicijų, galima manyti, kad jis nuolankiai vykdė Lietuvos biuro pirmininko nurodymus.

Panaši istorija nutiko ir M. Suslovo pavaduotojui Fiodorui Kovaliovui, kuris, kaip ir kiti aukšti valdininkai, turėjo privilegijų – galėjo specialioje aukštų LKP(b) CK nomenklatūrininkų parduotuvėje įsigyti deficitinių maisto ir pramonės prekių. Jo žmona Pelagėja (taip pat partijos narė) įsigytus produktus per spekuliantus pardavo turguje. Apie tai sužinojus VKP(b) CK, 1946 m. rugpjūtį F. Kovaliovas buvo atšauktas į Maskvą. Dėl nederamo elgesio jam buvo pareikštas griežtas papeikimas su išpėjimu ir uždrausta dvejus metus dirbti vadovaujamą darbą. Žmona buvo pašalinta iš VKP(b)⁷. Kadangi A. Isačenka ir F. Kovaliovas buvo M. Suslovo žmonės, V. Ščerbakovas dėl jų, atrodo, nesulaukė priekaištų, nors netiesiogiai atsakė už Lietuvos biuro narių „aukštą komunistinę moralę“. VKP(b) CK Lietuvos biuro reputacija LKP nomenklatūros akyse gerokai smuko, o A. Sniečkiaus autoritetas išaugo.

* Aleksandras Trofimovas (1903–1980) – sovietinis partijos ir valstybės veikėjas. VKP(b) narys nuo 1927 m. 1931 m. baigė Saratovo universitetą. VKP(b) CK Partinės kontrolės komisijos įgaliotinis Čitos srityje, Krasnodaro krašte, Azerbaidžano SSR (1939–1946), LKP CK antrasis sekretorius, LKP CK biuro narys (1946–1952), SSKP CK aparato darbuotojas (1952–1954).

VADOVAVIMĄ KOVAI SU POGRINDŽIU PERIMA SAUGUMO GENEROLAI

Dar M. Suslovui esant Lietuvoje, saugumo vadovai ėmėsi įvairių iniciatyvų, nes politinė padėtis respublikoje negerėjo. I. Tkačenka, J. Bartašiūnas ir D. Jefimovas 1946 m. sausio 13 d. išleido įsakymą visiems NKVD ir NKGB apskričių skyrių viršininkams, operatyvininkams ir komandiruotiems operatyviniams darbuotojams, kuriame nurodė, kad pagrindinis NKVD ir NKGB uždavinys Lietuvoje – tikslingu agentūriniu ir tardomuoju darbu „aktyviai ir greitai paralyžiuoti antisovietinę priešo veiklą ir kuo greičiau sutriuškinti nacionalistinių pogrindį, jo sukilėlių būrius ir banditų gaujas“. Buvo įsakyta į pogrindžio struktūras nedelsiant įdiegti vidinę agentūrą, aktyviai naudoti kamerų informatorius, atkurti pašlijusią kai kurių padalinių drausmę, o už girtavimą ir aplaidų darbą, jo dezorganizavimą nusižengėliams pagrasinta teismu⁸.

1946 m. vasario 15 d. J. Bartašiūnas išleido pakartotinės amnestijos įsakymą, kuriuo veikiantiems partizanams buvo pagrasinta, kad jeigu nepasiduos, bus ištremtos jų šeimos. Šis įsakymas tikriausiai buvo suderintas su I. Tkačenka ir M. Suslovu, kurie matė, kad partizanų judėjimas neina silpnyn ir reikia taikyti visokias priemones, net ir legalizaciją⁹. I. Tkačenka 1946 m. vasario 19 d. raportavo LSSR AT Prezidiumo pirmininkui J. Paleckiui apie represinio aparato veiklą rinkimų į SSRS Aukščiausiąją Tarybą metu, nurodydamas, kad ėmėsi priemonių „mūsų organai nuo 1945 m. gruodžio 1 d. iki vasario 10 d. likvidavo 63 gaujas“. Per operacijas 667 partizanai (iš jų 28 vadai) buvo nukauti, 1 046 partizanai ir organizacinio sektoriaus nariai (iš jų 26 vadai) – suimti, 762 partizanai ir nelegaliai gyvenantys asmenys – legalizuoti. Per tą patį laiką atskleistos ir sunaikintos 85 antisovietinės

organizacijos ir grupės, suimti 3 296 šių organizacijų nariai ir kiti „antisovietiniai elementai“, vasario 18–19 d. Alytaus, Lazdijų, Marijampolės ir Tauragės apskrityse buvo „iškeldinamos 300–350 gaujų vadeivų ir aktyvių banditų, per rinkimų kampaniją dalyvavusių teroro aktuose ir užpuolimuose, šeimos“¹⁰. Iš viso 1946 m. vasario 18–21 d. ištremta 501 partizanų šeima (2 082 žmonės), o 16 182 pasipriešinimo dalyviai ir „antisovietiniai elementai“ išvežti į lagerius¹¹.

Lietuvos biuro sudėties pokyčiai 1946 m. vasarą atsiliepė kovos su partizaniniu sąjūdžiu organizavimui – pamažu vadovavimą šiai kovai perėmė centro profesionalai saugumiečiai. SSRS vidaus reikalų ministras S. Kruglovas spalio 24 d. raportavo J. Stalinui, L. Berijai ir A. Ždanovui apie viso komplekso priemonių pasipriešinimui malšinti įgyvendinimą. Tuomet baudžiamosiose operacijose prieš partizanus dalyvavo 12 MVD vidaus kariuomenės pulkų, buvo sukurta Kovos su banditizmu valdyba, sukomplektuoti kadrai ir tyrimo grupės. Apie įtemptą padėtį byloja tai, kad I. Tkačenka į pagalbą iš Maskvos buvo atsiųsta ir prityrusių, aukštas pareigas einančių generolų. „Ypač įtemptais momentais vadovauti kovai su organizuotu banditizmu į Lietuvą buvo komandiruoti SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas drg. Riasnojus ir drg. Apolonovas, Kovos su banditizmu valdybos viršininkas Leontjevas ir kiti atsakingi ministerijos darbuotojai“¹², – raporte rašė S. Kruglovas. Negana to, kaip viena iš pasipriešinimą slopinančių priemonių vėl buvo pasitelkti trėmimai. J. Bartašiūnas 1946 m. lapkričio 16 d. raportavo S. Kruglovui apie Dainavos apygardos teritorijoje padidėjusį partizanų aktyvumą, legaliai veikiančias partizanų grupes ir paprašė sankcijos ištremti iš Alytaus ir Lazdijų apskričių 80 partizanų šeimų. Pasak J. Bartašiūno, V. Ščerbakovas ir A. Sniečkus „laiko būtina įvykdyti šią priemonę“¹³.

1946 m. gruodžio 7 d. A. Sniečkus ir I. Tkačenka parengė LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, MVD ir MGB apskričių skyrių viršininkams direktyvą, numatančią įvairias kovos su pagrindžiu priemones. Buvo nurodyta valsčiuose ir apylinkėse rengti susirinkimus, juose propagandos tikslu panaudoti legalizuotus partizanus, demaskuoti „banditų žvėriškumą“ ir kolaboravimą su naciais, dėl partizanų legalizavimo kalbėtis su jų artimaisiais. „Po kiekvieno banditinio išpuolio <...> būtina tame rajone pagal žemės reformos įstatymą visiškai arba iš dalies konfiskuoti buožių, banditų ar jų rėmėjų ūkius. Visišką konfiskavimą vykdyti tik kartu su šių šeimų suaugusiųjų, ypač vyrų, areštu, neleidžiant jiems išeiti į gaujas“¹⁴, – buvo rašoma direktyvoje. Suderinęs su V. Ščerbakovu, 1947 m. sausio 18 d. J. Bartašiūnas nurodė, kad artimais „bandito“ šeimos nariais laikytini žmona, tėvas, motina, brolis, sesuo. Kiti kartu gyvenantys giminaičiai, jeigu jie buvo partizano šeimos išlaikomi, turėjo būti tremiami¹⁵.

Įsisukus kovos ir prievartos ratui vis labiau kentėjo civiliai gyventojai – tai šalutinis ir neišvengiamas visų partizaninių karų reiškinys. Lietuvos biuro sekretoriato narys F. Budagovskis 1947 m. kovo 4 d. pranešė V. Ščerbakovui apie gausėjančius „socialistinio teisėtumo pažeidimus“ Lietuvoje 1946–1947 m. žiemą: „Įvykdyta daug nekaltų piliečių žudymų, neteisėtų suėmimų, sumušimų ir prievartos faktų.“ Jis nurodė, kad Lietuvos biuro pastangomis vietinių gyventojų, o ypač MVD ir MGB darbuotojų, įvykdytų įstatymų pažeidimų 1946 m. buvo sumažėję, o 1946 m. pabaigoje–1947 m. pradžioje vėl ėmė daugėti. Daugiausia nusikaltimų padaryta Šiaulių, Ukmergės, Kauno, Biržų, Raseinių ir Alytaus apskrityse. Jis pateikė keletą tipišku pavyzdžių. 1947 m. vasario 12 d. MVD Šiaulių apskrities skyriaus operatyvinis įgaliotinis Romanovas su

dviem stribais nuvyko į Užvenčio valsčiaus Bumbalų kaimą. Pakeliui pasigėrę jie užėjo į A. Grigo sodybą. Grasindami ginklais (pašleido penkis šūvius į lubas) čia pasisavino 2 cnt miltų ir 20 kg lašinių. Paskui užsuko pas vargingą valstietį J. Pamolį ir paprašė jo sūnaus, demobilizuoto iš sovietinės armijos, padėti sutaisyti roges. Kieme jie puolė mušti J. Pamolio sūnų. Kai tas bandė bėgti, stribai jį sunkiai sužeidė. Paskui tėvą I. Pamolį kartu su visa šeima uždarė namuose, namą apdėjo šiaudais ir padegė. Kaltieji buvo suimti. Kitas pavyzdys – iš Ukmergės apskrities Žvineikių kaimo. 1947 m. sausio 30 d. MVD valsčiaus skyriaus operatyvinis įgaliotinis Smirnovas su Bareikiu pasigėrę nuvyko pas Petiukieneį, įtariamą ryšiais su partizanais. Išėjusią iš namų Petiukieneį Smirnovas dviem šūviais nušovė. Paskui užsuko pas Pyragių (?), kuri laikė „gaujos“ nariu, ir taip pat automatu nušovė. Lavoną rogėmis išvežė į laukus ir išmetė. Karinis tribunolas nuteisė Smirnovą sušaudyti, o Bareikį – 10 metų lagerio¹⁶.

Nors prokuratūra dėjo šiek tiek tokias pastangas kovoti su „socialistinio teisėtumo pažeidimais“, daugelis saugumiečių ar partinių aktyvistų įvykdytų kriminalinių nusikaltimų ir teroro aktų likdavo neištirti, o nusikaltėliai – nenubausti. I. Tkačenkos negebėjimą sudrausminti pavaldinių V. Ščerbakovas panaudojo savo politiniams tikslams.

VLADIMIRO ŠČERBAKOVO IR IVANO TKAČENKOS PRIEŠPRIEŠA

Baigusis dviejų svarbių Maskvos statytinių karjerai V. Ščerbakovas ieškojo būdų grąžinti ankstesnes Lietuvos biuro valdžios pozicijas. Sėkminga kova su „nacionalistiniu pagrindžiu“ turėjo pakelti jo autoritetą, bet partizanų veikla ne silpnėjo, o stiprėjo. I. Tkačenka siekė sutelkti MVD ir MGB jėgas ir nukreipti jas tam, kad

galutinai likviduotų partizaninį judėjimą, bet V. Ščerbakovas griežtai kritikavo represines struktūras už turto grobstymą, nekaltų civilių žmonių žudynes ir kitokį smurtą. Tai labai kompromitavo I. Tkačenką, MVD ir MGB darbuotojus, MGB kariuomenę, nesiderino su jų paskirtimi. Apie nusikalstamą saugumiečių ir kitų valdžios atstovų veiklą V. Ščerbakovas gaudavo informacijos iš partinių organizacijų ir savo pavaldinių. Jo požiūriu, represinių struktūrų savivalę buvo galima tramdyti LKP(b) jėgomis, kur rusai ir rusakalbiai užėmė vyraujančias pozicijas. Apie sovietų nusikaltimus Lietuvos biuro pirmininką taip pat informuodavo LSSR prokuroras D. Salinas. Valdant M. Suslovui buvo stengiamasi nutylėti arba griežtai laikyti paslapyje represinių struktūrų nusikaltimus, o V. Ščerbakovas šį klausimą gana atvirai iškėlė uždarame vadovaujančių nomenklatūrininkų rate: VKP(b) CK Lietuvos biuro ir LKP(b) CK biuro posėdžiuose, LKP(b) CK plenumuose, slaptuose raštuose ir Maskvai siunčiamose ataskaitose. 1946 m. gegužės mėn. rašte VKP(b) CK sekretoriui A. Ždanovui V. Ščerbakovas skundėsi „pras-tu MGB ir MVD darbu“. Lietuvos biuro pirmininkas pripažino jų nusikalstamą veiklą: „MVD ir MGB nevykdo puolamosios kovos, neturi geros agentūros. <...> Girtavimas, plėšikavimas, chuliganiški išpuoliai, revoliucinio teisėtumo pažeidimai (neteisėti areštai, suimtųjų mušimas ir t. t.) tapo dažnu reiškiniu. <...> Neveiklumas ir baimė slepiami neteisėtais areštais.“¹⁷ V. Ščerbakovui rūpėjo iki 1946 m. vasaros likviduoti pagrindį, todėl matydamas, kad planas žlunga, jis kaltino LSSR MGB ir LSSR MVD, o netiesiogiai – jų vadovus ir I. Tkačenką. Negebėjimas likviduoti pasipriešinimo grėšė jo partinei karjerai, todėl reikėjo ieškoti atpirkimo ožio. Suversdamas kaltę už aktyvų pagrindį represinėms struktūroms, V. Ščerbakovas taip gelbėjo savo partinę karjerą ir stengėsi

I. Tkačenką padaryti labiau priklausomu žmogumi. Pasinaudodamas ginkluotojo pogrindžio suaktyvėjimu, 1946 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XI plenumo V. Ščerbakovas pabrėžė, kad „partiniai organai susilpnino MVD ir MGB kontrolę. <...> Kai kurie MVD apskričių ir valsčių skyriai ignoroja liaudies gynėjų būrius, nutraukė jų komplektavimą, karinį rengimą ir panaudojimą karinėse operacijose. Labai blogai dirba MGB organai.“¹⁸ A. Sniečkus jam antrino ir sakė, kad MVD ir MGB veikia lėtai ir neoperatyviai, kad nėra „planingos puolamosios kovos“¹⁹. V. Ščerbakovas, iki tol neturėjęs vadovavimo kovai su ginkluotoju pogrindžiu patirties, manė, kad partizanus galima per kelis mėnesius įveikti triuškinimo „kampanija“. Tame plenumo V. Ščerbakovas nurodė, kad partizanus būtina sutriuškinti iki 1947 m. vasario mėn.²⁰ Tokie šūkiei kirtosi su tikrove ir, matyt, buvo labiau skirti vidinėms intrigoms su saugumo vadovais kurstyti.

Visą pokario partizaninį karą LKP(b) stengėsi vaizduoti kaip klasių kovą, nors partijos vadovai gerai žinojo, kad taip nėra. 1946 m. gegužės 28 d. LSSR MVD karo tribunolo pirmininkas pplk. A. Chaliavinas išsiuntė raštą V. Ščerbakovui ir A. Sniečkui dėl nuteistų pasipriešinimo dalyvių socialinio statuso. Duomenys rodė, kad 1944–1946 m. pogrindžio veikloje daugiausia dalyvavo vidutiniai ir vargingieji valstiečiai bei inteligentija. A. Chaliavinas pabrėžė, kad pogrindžio akcijų ne mažėja, o daugėja. Jis pažymėjo, kad tik 7,5 proc. visų nuteistųjų buvo iš „dvarininkų, buožių ir dvasininkų“. Jie sugebėjo patraukti savo pusėn 92,5 proc. visų nuteistųjų iš „dirbančių gyventojų“ – valstiečių, amatininkų, moksleivių ir inteligentijos. A. Chaliavinas nurodė dar labiau sustiprinti šių asmenų auklėjamąjį darbą²¹. Pažyma iš esmės kirtosi su „klasių kovos“ koncepcija, skelbusia, kad „buržuazinio nacionalistinio ginkluotojo pogrindžio“

daugumą sudarė „nuverstosios išnaudotojų klasės – buožės ir dvarininkai“.

1947 m. pradžioje partizaninis pasipriešinimas išliko gana stiprus, bet Maskva nepareikalavo V. Ščerbakovo už tai atsakyti, tuo lyg patvirtindama, kad vadovavimas kovai su partizanais perėjo SSRS valstybės saugumo žinion. 1947 m. kovo mėn. panaikinus VKP(b) CK Lietuvos biurą, V. Ščerbakovas buvo paskirtas VKP(b) Kaliningrado srities komiteto pirmuoju sekretoriumi ir išbuvo juo iki 1951 m. liepos mėn. Vėliau dirbo mokslinį darbą.

IŠVADOS

VKP(b) CK Lietuvos biuras buvo įsteigtas siekiant atkurti ir sustiprinti Lietuvoje komunistų valdžią, vadovauti kovai su pasipriešinimu, susovietinti ir integruoti respubliką į Sovietų Sąjungą. Būdamas tiesioginio VKP(b) CK valdymo Lietuvoje padalinys ir jo okupacinės politikos įgyvendintojas, VKP(b) CK Lietuvos biuras suvaidino reikšmingą vaidmenį vadovaudamas ir organizuodamas kovą su antisovietiniu pasipriešinimu. Jam slopinti VKP(b) CK Lietuvos biuras panaudojo dvi pagrindines strategijas. Pagal taikytą botago ir meduolio principą jas analogiškai būtų galima pavadinti kietąja ir minkštąja. Tai represijos,

kariniai veiksmai (masiniai areštai, partizanų šeimų trėmimai, karinės baudžiamosios operacijos, teroras) ir amnestija, kuri lėmė masinės legalizacijos procesą. Trečiaja strategija galima būtų laikyti politinio klausimo sprendimą pasitelkus masinę politinę indoktrinaciją (komunistinės ideologijos, sovietų valdžios propaganda ir agitacija).

Lietuvos biuro pirmininkas M. Suslovas inicijavo pirmuosius partizanų šeimų trėmimus ir amnestiją, kuri lėmė maždaug pusės visų veikiančių partizanų ir absoliučios daugumos besislapstančių nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją asmenų legalizavimą. Taip buvo smarkiai sumažintas ginkluotojo pasipriešinimo potencialas ir veikiančių partizanų skaičius. Taip pat M. Suslovo vadovavimo laikotarpiu buvo padėti masinės politinės indoktrinacijos pagrindai, ji turėjo tapti svarbiu veiksmu slopinant pasipriešinimą.

Lietuvos biuras buvo pagrindinis įvairių kovos su pogrindžiu priemonių iniciatorius. Jis kontroliavo, kaip LSSR vidaus reikalų ir valstybės saugumo komisariatai vykdė pasipriešinimo malšinimo funkciją. Nors Lietuvos biurui nepavyko sunaikinti ginkluotosios opozicijos režimui, jo valdymo laikotarpiu partizanai patyrė didžiausių nuostolių, o neginkluotojo pasipriešinimo dalyviai, „antisovietiniai elementai“ buvo masiškiausiai suimami ir įkalinami lageriuose.

Nuorodos

¹ Родина, 1989, № 6, c. 73, <https://yadi.sk/i/vLZzrtXjmm9uh>.

² Вестник АИПФ (Rusijos Federacijos prezidento archyvo žinios), 1995, № 1, c. 123–130.

³ V. Tininis, M. Pocius, *Kremliaus valdoma Lietuva 1944–1947 m.* (rankraštis), M. Pocius asmeninis archyvas, p. 32.

⁴ Vytauto Tininio 1990 m. interviu su Jonu Macevičiumi, kuris 1944–1946 m. buvo LLKS CK pirmasis sekretorius, ir Juozu Bulavu, V. Tininis, M. Pocius, op. cit., p. 33.

⁵ VKP(b) CK Kadru valdybos inspektoriaus P. Jakovlevo 1948 m. gegužės mėn. pažyma apie LKP(b) CK antrąjį sekretorių A. Trofimovą, RVSPJA, f. 17, ap. 127, b. 1342, l. 95–96.

⁶ VKP(b) CK Kadru valdybos sektoriaus vedėjo K. Romanovičiaus 1947 m. liepos 16 d. pažyma apie LKP(b) CK pirmąjį sekretorių A. Sniečkų, ibid., l. 92–94.

⁷ E. Grunskis, „Lietuvos „vicegubernatoriaus“ karjeros žlugimas“, *Gimtas kraštas*, 1991, Nr. 44.

⁸ LYA, f. 3, ap. 7, b. 3, l. 215–216.

⁹ LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro gen. mjr. J. Bartašiūno 1946 m. vasario 15 d. įsakymas

dėl partizanų legalizacijos, *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1995, Nr. 14, p. 67.

¹⁰ Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais: dokumentų rinkinys, Kaunas, 1996, p. 492–496.

¹¹ Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija, Vilnius, 2005, p. 295–296.

¹² Lietuvos sovietizavimas 1944–1947 m: VKP(b) CK dokumentai: dokumentų rinkinys, Vilnius, 2015, p. 566–567.

¹³ LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno tarnybinis raštas SSRS vidaus reikalų ministrui S. Kruglovui apie Lazdijų ir Alytaus apskrityse organizuojamas legalias partizanų grupes, jų areštus ir šeimų trėmimą, LYA, f. 3, ap. 16, b. 71, l. 83.

¹⁴ A. Sniečkaus ir I. Tkačenkos 1946 m. gruodžio 7 d. direktyva LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, MVD ir MGB apskričių skyrių viršininkams, ibid., f. 1771, ap. 9, b. 241, l. 79–81.

¹⁵ L. Truska, „Antipartizaninė 1946 m. gruodžio 7 d. A. Sniečkaus ir I. Tkačenkos direktyva“, *Darbai*, 1996, Nr. 2, p. 117–120.

¹⁶ V. Tininis, *Komunistinio režimo nusikaltimai 1944–1953 m.*, t. 1, Vilnius, 2003, p. 279–289; VKP(b) CK Lietuvos biuro darbuotojo F. Budagovskio 1947 m. kovo 4 d. pažyma V. Ščerbakovui „Dėl socialistinio teisėtumo pažeidimų Lietuvos SSR“, LYA, f. 1771, ap. 190, b. 5, l. 26–36.

¹⁷ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 275.

¹⁸ V. Ščerbakovo kalba 1946 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XI plenumė, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 171, l. 223–225.

¹⁹ A. Sniečkaus kalba 1946 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XI plenumė, ibid., b. 167, l. 48–49.

²⁰ L. Truska, op. cit., p. 117–120.

²¹ LSSR MVD karinio tribunolo pirmininko pplk. A. Chaliavino 1946 m. gegužės 28 d. raštas V. Ščerbakovui ir A. Sniečkui dėl 1944 m.–1946 m. gegužės mėn. Lietuvos SSR MVD karinio tribunolo nuteistų pasipriešinimo dalyvių socialinio statuso, LYA, f. 1771, ap. 9, b. 269, l. 73–75.

Gauta 2018 02 28

Lietuvos gyventojų genocido ir
resistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Mindaugas Pocius

A ROLE PLAYED BY THE ALL-UNION COMMUNIST PARTY (BOLSHEVIKS) CENTRAL COMMITTEE BUREAU FOR LITHUANIA IN SUPPRESSING RESISTANCE OF PARTISANS (NOVEMBER 1944–MARCH 1947)

Summary

The article analyses one of the aspects of the process of suppressing the anti-Soviet resistance movement in 1944–1947. This aspect concerns the role played by one of the key administrative occupation-sovietisation institutions – All-Union Communist Party (Bolsheviks) Central Committee Bureau for Lithuania. The paper is aimed at disclosing of methods used to fight the resistance, identifying Moscow-initiated decisions, establishing their influence on suppression course and determining the part played by All-Union Communist Party (Bolsheviks) Central Committee Bureau for Lithuania in the overall system of repressions.

All-Union Communist Party (Bolsheviks) Central Committee Bureau for Lithuania was founded in order to restore and enhance the Communist authority in Lithuania, lead the fight against resistance movement, as well as sovietise and re-integrate the Republic into the Soviet Union. As an institution of direct rule imposed on Lithuania by All-Union Communist Party (Bolsheviks) Central Committee, the Bureau for Lithuania, being an implementer of the occupation policy, played a significant role in organizing and

leading the fight against anti-Soviet resistance movement. To strangle the anti-Soviet movement, two main strategies were employed by All-Union Communist Party (Bolsheviks) Central Committee Bureau for Lithuania. Those two today are known as hard and soft strategies, replacing the previous principle of “stick and carrot”. First, there were repressions, military actions (mass arrests, deportations of partisan families, military retaliatory operations, terror) carried out, and then – amnesty causing mass legalization. There was a third strategy as well, because mass political indoctrination (propaganda of communist ideology and Soviet rule together with agitation) could assist perfectly well in finding solution to political issues.

Mikhail Suslov, the chairman of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) Central Committee Bureau for Lithuania, initiated first deportations of the families of partisans. Later, under his command, the amnesty was announced, which determined legalization of about a half of all acting partisans and absolute majority of persons who were hiding themselves from joining Red Army by conscrip-

tion. The potential of the armed resistance was diminished markedly, and number of acting partisans decreased. It was under the rule of M. Suslov, when the foundations for mass political indoctrination were created and became an important factor of anti-Soviet resistance suppression.

All-Union Communist Party (Bolsheviks) Central Committee Bureau for Lithuania was the key initiator of different measures and methods used to fight the underground. This institution controlled how the function of suppression of the resistance was carried out by organs of Internal Affairs

and State Security of Lithuanian Soviet Socialist Republic. Although the All-Union Communist Party (Bolsheviks) Central Committee Bureau for Lithuania failed to destroy the armed resistance, under its rule, the partisans suffered the greatest losses, while non-armed resistance – most massive arrest operations and imprisonment in gulag camps.

Documentary material stored at Russian State Archive of Socio-Political History, State Archive of the Russian Federation and Lithuanian Special Archives have been used as sources in this article.